

Laisvės partijos fenomenas: naujumo efektas ar naujos vertybinės takoskyros pradžia?*

Ainė Ramonaitė

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorė
El. paštas: aine.ramonaite@tspm.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas sėkmingo Laisvės partijos pasirodymo 2020 m. Seimo rinkimuose priežastys. Šios partijos sėkmės atvejis itin įdomus, nes ji nemėgino taikyti į medianinį rinkėją, kaip ankstesnės naujosios partijos, bet užsiėmė aiškiai liberalias pozicijas tokiais vertybiniais klausimais (kaip LGBT teisės), kuriais iki šiol politiškai vengdavo pasisakyti dėl santykinai konservatyvaus bendro visuomenės nusistatymo. Straipsnyje tikrinami keli skirtingi šios partijos sėkmės aiškinimai – partijos naujumo, vertybių kaitos ir rinkėjų partinio persirikiavimo. Analizei naudojami 2021 m. sausį–vasarį vykdytos porinkiminės apklausos ir kiti duomenys. Analizė atskleidė, kad naujumo efektas prisidėjo prie Laisvės partijos sėkmės, tačiau pagrindinė gero pasirodymo priežastis buvo sugebėjimas mobilizuoti liberalių pažiūrų rinkėjus, kurių reikšmingai padaugėjo, palyginti su 2016 m. Seimo rinkimais. Partija sugebėjo ne tik pasinaudoti pakitusiomis naujosios kartos vertybinėmis nuostatomis, bet ir konsoliduoti liberalių pažiūrų rinkėjus, kurie anksčiau išsisklaidydavo, remdami skirtingas partijas. Analizės rezultatai leidžia teigti, kad nuostatos konservatyvumo–liberalumo dimensijoje tapo svarbiu veiksniu, lemiančiu partines preferencijas, nors iki šiol vienintelė reikšminga vertybinė takoskyra Lietuvoje buvo skirtingas požiūris į Rusiją ir sovietinę praeitį.

Reikšminiai žodžiai: rinkėjų elgsena, 2020 m. Seimo rinkimai, Laisvės partija, naujos partijos, politinės takoskyros.

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija 2020“ (Nr. S-LIP-19-67).

The Phenomenon of the Freedom Party: the Effect of Newness or the Beginning of a New Value Cleavage?

Summary. The article analyzes the reasons of success of the Freedom Party in the 2020 Seimas elections. The case of Freedom Party is particularly interesting as it did not appeal to the median voter like previous new parties, but took a clearly liberal stance on such vulnerable issues (in rather conservative Lithuanian society) as LGBT rights. The article examines several probable accounts of the success story of the party: the newness of the party, the value shift in the society and the realignment of the voters. The article employs the data of the 2020 post-election survey and other relevant data sets. The analysis revealed that the effect of novelty contributed somewhat to the success of the Freedom Party, but the main reason for its good performance was the ability to mobilize liberal-minded voters, the number of which increased significantly compared to the 2016 Seimas elections. The party was able not only to take advantage of the changing values of the new generation, but also to consolidate liberal-minded voters who were previously dispersed. The results of the analysis suggest that attitudes on the conservatism–liberalism dimension have become an important factor determining party preferences in Lithuania, while so far, the only significant cleavage in Lithuania was based on different attitudes towards Russia and the Soviet past.

Keywords: electoral behavior, 2020 Seimas elections, Freedom Party, new parties, political cleavages.

Įvadas

2020 m. Seimo rinkimų naujokės Laisvės partijos sėkmė – 9,11 proc. daugiamentatėje apygardoje surinktų balsų – buvo gana netikėta ne tik politikos apžvalgininkams, bet, regis, ir pačiai partijai. Geras naujų partijų pasirodymas rinkimuose pats savaime Lietuvoje yra gana įprastas dalykas – nuo 2000 m. nebuvo nė vienu rinkimų, kuriuose nelaimėtų bent viena prieš rinkimus susikūrusi partija arba partija, prisistatanti kaip radikaliai atsinaujinusi. Tačiau Laisvės partijos (LP) atvejis atrodo kitoks, nes partija nemėgino taikyti į medianinį rinkėją, kaip ankstesnės partijos, bet užsiėmė aiškiai liberalias pozicijas tokiais vertybiniais klausimais, kuriais iki šiol politikai vengdavo pasisakyti dėl santykinai konservatyvaus bendro visuomenės nusistatymo. Turint omenyje nedidelį liberalių pažiūrų rinkėjų skaičių Lietuvoje¹ ir nemažą liberalių politikų pasiūlą, prieš rinkimus buvo

¹ Ainė Ramonaitė, „Mapping the Political Space in Lithuania: The Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“, *Journal of Baltic Studies* 51, nr. 4 (2020): 477–496, DOI <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1792521>.

keliamas klausimas, ar naujoji partija sugebės peržengti 5 proc. barjerą, o didesnės pergalės vargu ar kas galėjo tikėtis. Taigi kyla klausimas, ką netikėtai geras Laisvės partijos pasirodymas 2020 m. Seimo rinkimuose pasako apie Lietuvos rinkėjus – ar jis rodo naujos vertybinės takoskyros stiprėjimą Lietuvoje, ar šios partijos sėkmė tiesiog pratęsia naujųjų partijų laimėjimų ciklą.

Naujų partijų sėkmės aiškinimas po kiekvienų naujų Seimo rinkimų tampa svarbiu politologų rūpesčiu, nes nauja partija įsiterpia į jau esamų partijų ir jų rinkėjų panoramą ir ją paveikia. Svarbu suprasti, ar ir kaip naujos partijos atsiradimas keičia patį partinės sistemos formatą, ar jis pasako kažką naujo apie Lietuvos rinkėjus arba apie partijų raidą. Partinės sistemos transformaciją po Naujosios sąjungos (socialliberalų) ir Lietuvos liberalų sąjungos pergalės 2000 m. nagrinėjo Jūratė Novagrockienė², Terry Clarkas ir Nerijus Prekevičius³, o rinkėjų kaitą šiuose rinkimuose – Mindaugas Degutis⁴. Darbo partijos sėkmė 2004 m. Seimo rinkimuose ir šios partijos elektoratas buvo analizuoti Ainės Ramonaitės monografijoje „Posovietinės Lietuvos politinė anatomija“⁵. Konceptuali Tautos prisikėlimo partijos iškilimo 2008 m. rinkimuose analizė pateikiama Jūratės Kavaliauskaitės tekste knygoje „Partinės demokratijos pabaiga“⁶, vėliau šios partijos specifika nagrinėta Neringos Klumbytės straipsnyje⁷. Specifinė „Drąsos kelio“ iškilimo 2012 m. istorija nagrinė-

² Jūratė Novagrockienė, „Seimo rinkimai 2000: partinės sistemos evoliucija ar transformacija?“, in *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, sud. A. Jankauskas (Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2001), 51–61.

³ Terry D. Clark ir Nerijus Prekevičius, „Explaining the 2000 Lithuanian Parliamentary Elections: An Application of Contextual and New Institutional Approaches“, *Slavic Review* 62, nr. 3 (2003): 548–569.

⁴ Mindaugas Degutis, „Seimo rinkimai 2000: nauji Lietuvos rinkėjo portreto bruožai“, in *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, sud. Algimantas Jankauskas (Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2001), 9–22.

⁵ Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija* (Vilnius: Versus aureus, 2007).

⁶ Jūratė Kavaliauskaitė, „Tautos prisikėlimo partija ženklo tikrovės akvariuose“, in *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, sud. A. Ramonaitė (Vilnius: Versus aureus, 2009), 248–306.

⁷ Neringa Klumbytė, „Of Power and Laughter: Carnavalesque Politics and Moral Citizenship in Lithuania“, *American Ethnologist* 41, nr. 3 (2014): 473–490.

jama Liudo Mažylio ir bendraautorių tekste⁸. Galiausiai 2016 m. rinkimų laimėtoja Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (LVŽS), kuri, nors ir nebūdama nauja partija, sugebėjo pristatyti save kaip naujieną, nagrinėjama A. Ramonaitės skyriuje knygoje „Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus?“⁹

Greta šių darbų, kurie skirti konkrečios partijos ar konkrečių rinkimų analizei, yra tyrimų, lyginančių naujas partijas tarpusavyje arba su panašiais atvejais kitose šalyse ir ieškančių bendresnių tokių partijų sėkmės aiškinimų. Čia pirmiausia paminėtina Alano Sikko disertacija apie naujas partijas Baltijos šalyse, įskaitant Lietuvos atvejį, ir jo vėlesni straipsniai apie partijas kaip naujumo projekto sėkmę pokomunistinėse šalyse¹⁰. Yra bandymų naujas partijas Lietuvoje nagrinėti per populizmo prizmę¹¹. Bene išsamiausių naujų partijų analizę Lietuvoje neseniai atliko Paulius Skirkevičius – išnagrinėjo bendrus naujų partijų bruožus ir jų vietą Lietuvos partinės sistemos kontekste¹². Nė viename iš paminėtų darbų nebuvo nagrinėta 2019 m. vasarą įsikūrusi Laisvės partija, apie ją trumpai užsiminama

⁸ Liudas Mažylis, Ingrida Unikaitė ir Bernaras Ivanovas, „The Rise in Popularity of the Lithuanian Political Party „Drąsos kelias“, *Baltic Journal of Law & Politics* 6, nr. 1 (2013): 63–88, DOI: 10.2478/bjlp-2013-0004.

⁹ Ainė Ramonaitė Ramonaitė, „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos sėkmės paslaptis: vertybinė niša ar „viltįngasis rinkėjas“?“, in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. M. Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 153–176.

¹⁰ Allan Sikk, „Highways to Power: New Party Success in Three Young Democracies“ (PhD dissertation, Tartu University Press, 2006); Allan Sikk, „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“, *Party Politics* 18, nr. 4 (2012): 465–486; A. Sikk, „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe“, *European Journal of Political Research* 44, nr. 3 (2005): 391–412; Sean Hanley ir Allan Sikk, „Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-establishment Reform Parties in Eastern Europe“, *Party Politics* 22, nr. 4 (2016): 522–533.

¹¹ Karolis Jonutis, „Ernesto Laclau populizmo teorija ir jos operacionalizacija: politinės partijos „Drąsos kelias“ atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 43, nr. 2 (2018): 43–70, DOI: 10.15388/SocMintVei.2018.2.2; Daunis Auers, „Populism and Political Party Institutionalisation in the Three Baltic States of Estonia, Latvia and Lithuania“, *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 11, nr. 3 (2018): 341–355.

¹² Paulius Skirkevičius, „Visos skirtingos, bet tuo pačiu panašios – naujų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“, *Politologija* (2021) (spausdinama).

tik apžvalginuose Mažvydo Jastramskio ir A. Ramonaitės bei Mindaugo Jurkyno tekstuose¹³.

Šiame straipsnyje analizuojamas Laisvės partijos sėkmės 2020 m. Seimo rinkimuose fenomenas ir tikrinami keli skirtingi šios sėkmės aiškinimai: partijos naujumo, vertybių kaitos ir rinkėjų partinio persirikiavimo. Straipsnyje daugiausia remiamasi 2021 m. sausį–vasarį atliktos porinkiminės apklausos duomenimis, tačiau skirtingoms hipotezėms tikrinti pasitelkiami ir kiti relevantiški duomenų masyvai. Straipsnis sudarytas iš trijų pagrindinių dalių: pirmoje dalyje pristatomi teoriniai naujų partijų sėkmės aiškinimai, apžvelgiant tiek Vakarų šalių, tiek pokomunistinių Vidurio Rytų Europos šalių partijoms skirtas teorijas, antroje dalyje pristatomi tyrime naudojami duomenys, o trečioje dalyje – empirinės analizės rezultatai.

1. Naujų partijų sėkmės aiškinimai: nuo vertybinės nišos ir naujumo kaip stiliaus

Klausimas, kodėl iškyla ir kaip laimi naujos partijos, politologus domina labai seniai. Anthony Downsas savo klasikiniame veikale „Economic Theory of Democracy“ teigė, jog esminė prielaida sėkmingam naujos partijos iškilimui yra reikšmingas rinkėjų pasiskirstymo kairės–dešinės skalėje pokytis¹⁴. Toks pokytis gali įvykti, pavyzdžiui, dėl rinkimų teisės išplėtimo, dėl reikšmingo visuomenės nuostatų poslinkio įvykus kokiems nors kataklizmams, tokiems kaip Antrasis pasaulinis karas, dėl socialinės revoliucijos ar pan. A. Downso teigimu, staigiai pakitus elektorato struktūrai senosios partijos paprastai nespėja prisitaikyti arba negali pakeisti savo ideologinių nuostatų, neprarasdamos savo tapatybės, todėl atsiranda geros galimybės į

¹³ Mažvydas Jastramskis ir Ainė Ramonaitė, „Lithuania: Political Developments and Data in 2019“, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook* 59, nr. 1 (2020): 234–244, DOI: 10.1111/2047-8852.12285; Mindaugas Jurkynas, „Change in a Time of Pandemic: The 2020 Parliamentary Elections in Lithuania“, *Journal of Baltic Studies* 52, nr. 2 (2021): 269–278, DOI: 10.1080/01629778.2021.1901754.

¹⁴ Anthony Downs, *The Economic Theory of Democracy* (HarperCollins Publishers, 1957), 130.

„rinką“ įeiti naujoms partijoms, geriau pataikančioms į atsivėrusią vertybinę nišą.

Panašiai į naujų partijų atsiradimo prielaidas žvelgia Paulis Lucardie'as, pabandęs suformuluoti visa apimančią naujų partijų atsiradimo teoriją¹⁵. Kalbėdamas apie partijas kaip ideologinius projektus jis išskiria du būdus, kaip nauja partija gali pritraukti rinkėjų dėmesį: ideologijos gryninimas ir naujos ideologinės krypties formulavimas. Pirmojo tipo partijos, kurias P. Lucardie'as vadina grynintojomis (*purifiers*), bando mesti iššūkį senosioms partijoms, teigdamos, kad šios išsigimė, nusisuko nuo tikrųjų ideologijos vertybių ir iškelia save kaip „grynesnes“, tikresnes tam tikros ideologijos atstoves. Dažnai tokios partijos susikuria atskildamos nuo senosios partijos. Antrojo tipo partijos, kurias P. Lucardie'as vadina pranašėmis (*prophetic*), apeliuoja į naują ideologinę kryptį. Prie tokių partijų būtų galima priskirti žaliųjų, naujosios kairės, radikalios dešinės partijas. Greta šių tipų P. Lucardie'as pamini dar dviejų galimų tipų naujas partijas – interesų gynėjas (*prolocutors*), kurios siekia būti užmirštų socialinių grupių atstovės, bet neapeliuoja į jokią ideologiją, ir ideosinkratinės partijos, kurios tenkina savo įkūrėjų ambicijas, nekeldamos jokių socialinių problemų. Visgi šiuos papildomus tipus jis mato kaip patirsiančius mažai sėkmės ir daug dėmesio jiems neskiria.

Mesdamas iššūkį P. Lucardie'o klasifikacijai A. Sikkas pasiūlo kitokią požiūrį į naujų partijų sėkmės aiškinimą: anot jo, nauja partija gali patirti sėkmę net nebandydama ieškoti ideologinės nišos, o konkuruodama su senosiomis partijomis visiškai kitokioje plotmėje. Atsisirdamas nuo Latvijos ir Lietuvos pavyzdžių jis kalba apie partijos kaip „naujumo projekto“ tipą – naujas partijas, kurios konkuruoja ne specifinėmis programinėmis nuostatomis, bet tiesiog savo naujumu¹⁶. Tai partijos, kurios niekuo neišsiskiria savo ideologinėmis nuostatomis, vengia užimti bet kokias radikalesnes pozicijas, tačiau laimi dėl savo siekio pagerinti valdymą arba „išvalyti“ sistemą, pa-

¹⁵ Paul Lucardie, „Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties“, *Party Politics* 6, nr. 2 (2000): 175–185.

¹⁶ Sikk, 2012.

vyzdžiui, nuo korupcijos. „Naujumas“ pats savaime yra šių partijų pozicija ir išskirtinumas kitų partijų kontekste.

Pauliaus Skirkevičiaus atlikta Lietuvos naujų partijų analizė parodė, kad būtent tokiam – partijos kaip naujumo projekto – tipui galima priskirti daugumą Seimo rinkimuose rinkimų barjerą peržengusių naujųjų Lietuvos partijų. Išnagrinėjęs partijų programines nuostatas ir neradęs jose išskirtinių programinių vertybių, išskyrus bendro pobūdžio prieš valdžios elitą nukreiptas nuotaikas, autorius kelia hipotezę, kad ir šių partijų rinkėjai jas rinkosi būtent dėl jų naujumo, o ne dėl geresnio sutikimo su rinkėjų vertybiniais įsitikinimais¹⁷. Remiantis šiomis išvaidomis, pirmasis šiame straipsnyje tikrinamas Laisvės partijos sėkmės aiškinimas yra būtent toks: galbūt rinkėjai šią partiją rinkosi ne dėl jos propaguojamų liberalių vertybių, bet *nepaisydami jų*, t. y. jie tiesiog rinkosi šią partiją dėl jos naujumo, jaunų, nematytų veidų partijos gretose ir (ar) partijos veržlumo, energingumo, nekreipdami dėmesio į programines jos nuostatas.

Antrasis aiškinimas, kuris bus tikrinamas šiame straipsnyje, remiasi P. Lucardie'o teorija¹⁸. Žvelgiant iš jo klasifikacijos perspektyvos, Laisvės partiją galima įvardyti kaip ideologinę „gryntoją“: ši partija susikūrė atskilusi nuo Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio, pakliuvusio į korupcijos skandalą, partijos įkūrėjai aiškiai angažavosi liberalioms vertybėms ir teigė jas ginsiantys geriau nei jos pirmtakės. Pavyzdžiui, partijos pirmininke išrinkta Aušrinė Armonaitė išrinkimo dieną žiniasklaidai teigė: „Labai svarbu, kad turime aiškias ideologines nuostatas ir jas ne tik deklaruosime, bet ir įgyvendinsime“, jos kolegos antrino: „Lietuvoje trūko jėgos, kuri gali nuosekliai atstovauti liberalizmo idėjas.“¹⁹

¹⁷ Skirkevičius.

¹⁸ Straipsnyje naudojama tik P. Lucardie'o naujų partijų klasifikacija, bet neapartiami kiti jo teorijos elementai, tokie kaip išteklių (pvz., narių, finansų ir pan.) mobilizavimo svarba, nes šiame straipsnyje koncentruojama į partijos elektorato bruožus.

¹⁹ Eglė Krištopaitytė, „Isteigta liberali Laisvės partija: pirmininke išrinkta Aušrinė Armonaitė“, *15min.lt*, 2019 m. birželio 1 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prasidejo-steigiamasis-laisves-partijos-suvaziavimas-dalyviai-nori-igirsti-jau-nimo-balsa-56-1152802?copied>.

Svarbiausias klausimas, į kurį turi rasti atsakymą toks Laisvės partijos sėkmės aiškinimas – kaip Lietuvoje galėjo atsirasti pakankamai didelis skaičius liberalias vertybes išpažįstančių rinkėjų, kad jų užtektų net dviem liberalų partijoms (Laisvės partijai ir Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžiui, surinkusiam 6,79 proc. balsų) patekti į Seimą, jei ankstesni tyrimai rodė, kad tarp Lietuvos rinkėjų dominuoja konservatyvios nuostatos. Pavyzdžiui, ypač jautrus klausimas, kurį Laisvės partija kėlė kaip vieną savo pagrindinių programinių nuostatų, yra LGBT teisės ir tos pačios lyties partnerystės įteisinimo klausimas, o 2016 m. porinkiminė apklausa rodė, kad su teiginiu, jog „Tos pačios lyties poros turi turėti teisę sudaryti partnerystę“, sutinka tik 3 proc. Lietuvos gyventojų, greičiau sutinka – 8 proc.²⁰ Be to, ankstesni tyrimai rodė, kad Lietuvos rinkėjai yra ideologiškai nenuošėklūs, o skirtingų partijų rinkėjų vertybinės nuostatos faktiškai nesiskiria, todėl vertybiniai naujų partijų sėkmės aiškinimai iki šiol nebuvo sėkmingi²¹.

Atsakymo į šią dilemą galima ieškoti dviem skirtingomis kryptimis. Viena kryptis skatina ieškoti vertybinių pokyčių visuomenėje – galbūt liberalių rinkėjų ratas per pastaruosius metus išsiplėtė arba dėl kartų kaitos²², arba dėl globalinės kultūros poveikio²³, arba dėl didesnio liberalių pažiūrų elektorato rinkiminio aktyvumo. Kita kryptis ragina atsižvelgti į pačių partijų poveikį: galbūt naujos partijos – ideo-

²⁰ Ainė Ramonaitė et al., Porinkiminė apklausa, 2016 m. lapkritis–gruodis = Post-Election Survey, November – December 2016: LiDA [platintojas], 2020 (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016). (RS: Rinkimų studijos). Prieiga per: www.lidata.eu/data/quant/LiDA_RS_0326.

²¹ Ainė Ramonaitė ir Mažvydas Jastramskis, „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, in *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, red. A. Ramonaitė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 126–144; Ramonaitė, 2020.

²² Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization in 43 Societies* (Princeton: Princeton University Press, 1997); Ronald Inglehart ir Christian Welzel, *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

²³ John W. Meyer et al., „World Society and the Nation-State“, *American Journal of Sociology* 103, nr. 1 (1997): 144–181; Louisa Roberts, „Changing Worldwide Attitudes toward Homosexuality: The Influence of Global and Region-Specific Cultures, 1981–2012“, *Social Science Research* 80 (2019): 114–131.

loginės „grynintojos“ atsiradimas paskatino rinkėjų persiskirstymą, t. y. galbūt liberalių rinkėjų nepadaugėjo, tačiau jie mobilizavosi aplink naujai iškilusią ideologiškai „grynesnę“ partiją.

2. Duomenys ir metodai: sunkumai atliekant apklausą COVID-19 pandemijos akivaizdoje

Lietuvoje nuo 2012 m., vykdant Nacionalinę rinkiminę studiją, po kiekvienų Seimo rinkimų organizuojama tarptautinius standartus atitinkanti porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa. Paprastai ji atliekama tiesioginio (angl. *face-to-face*) interviu būdu, tačiau po 2020 m. Seimo rinkimų itin pablogėjusi COVID-19 pandemijos situacija sutrukdė apklausą įvykdyti tiesiogiai apklausiant rinkėjus: nuo 2020 m. spalio 22 d. ir spalio 26 d. buvo įvestas vietinis karantinas nemažoje dalyje Lietuvos savivaldybių, o nuo 2020 m. lapkričio 7 d. karantinas buvo paskelbtas visoje šalyje²⁴. Dėl šios priežasties teko skubiai ieškoti metodologinių alternatyvų, kaip atlikti aukštus kokybės ir reprezentatyvumo standartus atitinkančią didelės apimties apklausą nuotoliniu būdu.

Konsultuojantis su Lyginamosios rinkimų sistemų studijos (*Comparative Study of Electoral Systems, CSES*), tinklo, vienijančio nacionalinių rinkiminių studijų vykdytojus visame pasaulyje, ekspertais, buvo svarstomi įvairūs internetinių, telefoninių ir mišrių (angl. *mixed-mode*) apklausų variantai. Išanalizavus Europos rinkimų tyrimo (*European Election Studies*) 2019 m. vykdytos internetinės apklausos, naudojant respondentų sąrašų duomenų bazės (angl. *access panel databases*) duomenis Lietuvoje ir palyginus jų rezultatus su lygia greita vykdyta apklausa tiesioginio interviu būdu²⁵, buvo atsi-

²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, „Nuo šeštadienio karantinas visoje šalyje“, 2020 m. lapkričio 20 d., <https://koronastop.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sestadienio-karantinas-visoje-salyje?>, 2021 08 09.

²⁵ Mažvydas Jastramskis ir Ainė Ramonaitė, „2019 m. porinkiminės tiesioginės ir internetinės apklausos rezultatų palyginimas: metodologiniai aspektai“, skaitytas internetiniame seminare „Apklausų kokybė Lietuvoje ir iššūkiai COVID-19 situacijoje“, 2020 m. birželio 18 d. per „Zoom“ platformą.

sakyta minties eiti paprasčiausiu keliu – atlikti internetinę apklausą pasitelkiant respondentų atranką iš sąrašų bazių. Tokio tipo apklausos atsisakyta visų pirma todėl, kad respondentų sąrašų bazių struktūra neatitinka Lietuvos gyventojų sociodemografinių charakteristikų: trūksta vyresnio amžiaus žmonių, kaimo gyventojų, labai didelis perteklius žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Taip pat atsisakyta idėjos vykdyti apklausą tik telefoninio interviu būdu dėl per didelio apklausos ilgio: dėl tarptautinių išpareigojimų į apklausą buvo būtina įtraukti CSES 5 modulio klausimą, be to, buvo reikalingi papildomi klausimai Lietuvos nacionalinės rinkiminės studijos tęstinumui užtikrinti ir specifinėms, su 2020 m. Seimo rinkimais susijusioms hipotezėms tikrinti.

Siekiant kiek įmanoma padidinti reprezentatyvumą, 2020 m. porinkiminei apklausai buvo pasirinktas inovatyvus dizainas: respondentai (rinkimų teisę turintys Lietuvos piliečiai) į apklausą buvo rekrutuojami telefonu, naudojant atsitiktinių numerių atrinkimo techniką (angl. *random digital dialing*), ir kviečiami dalyvauti apklausoje internetu, atsiunčiant unikalią nuorodą el. paštu arba telefono žinute. Tuo atveju, jeigu respondentas negalėjo arba nenorėjo į apklausos klausimus atsakyti internetu, jam buvo siūloma telefonu atsakyti į gerokai sutrumpintos apklausos versijos klausimus. Apklausą sausio 21–vasario 21 d. atliko rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų agentūra „Norstat“. Iš viso buvo apklaustas 1 831 respondentas²⁶. Analizei naudojamas svertas duomenų failas (svoris WGT3), duomenys sverti pagal lytį, amžių, išsilavinimą, gyvenamosios vietos dydį ir balsavimą (svoriams naudoti dalyvavimo rinkimuose ir balsavimo už partiją kintamieji).

²⁶ Apklaustųjų skaičius skiriasi nuo to, kuris buvo pristatytas pranešime 2021 m. kovo 26 d. vykusioje konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2020“, nes, atlikus detalesnę respondentų, ne iki galo užpildžiusių klausimą, duomenų analizę, buvo rasta papildomų anketų, kurios buvo užpildytos iki galo, tačiau, respondentui nepaspaudus pabaigos mygtuko, anketa sistemoje buvo užfiksuota kaip nebaigta. Šios papildomos 135 anketos buvo įtrauktos į galutinį duomenų failą, todėl apklaustųjų skaičius padidėjo nuo 1 696 iki 1 831.

3. Laisvės partijos sėkmės fenomeno paieškos: empirinė analizė

3.1. Naujumas ar vertybės?

Analizę pradėsime nuo pirmosios hipotezės, kad Laisvės partijos sėkmę paaiškina naujumo efektas. Patikrinti tokią hipotezę nėra lengva, nes daugeliu atvejų partijos naujumas gali būti labiau pasąmoninis nei tiesiogiai reflektuojamas ir (ar) pripažįstamas balsavimo motyvas. Visgi ankstesni tyrimai rodė, kad naujumo efektą įmanoma užčiuopti užduodant atvirą klausimą apie tai, kodėl žmogus balsavo už vieną ar kitą partiją. Pavyzdžiui, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos rinkėjai 2016 m. rinkimuose porinkiminėje apklausoje minėjo, kad už šią partiją balsavo dėl naujų ir (ar) jaunų veidų politikoje, dėl pokyčių noro, permainų lūkesčio, minėjo, kad nauja partija atneš naujovių į Lietuvos politiką, „naujus vėjus“ ir pan. Iš viso tokio pobūdžio motyvus kaip pagrindinę balsavimo priežastį paminėjo net 51 proc. balsavusiųjų už šią partiją 2016 m. Seimo rinkimuose²⁷.

Analogiškas atviras klausimas apie tai, kodėl balsavo už savo pasirinktą partiją 2020 m. Seimo rinkimuose, buvo užduotas ir 2020 porinkiminėje apklausoje. Atsakymai buvo sukoduoti, kaip ir ankstesniais metais, „naujumo“ kategorijai priskiriant visas nuorodas į naują, „nesugadintą“ partiją, pokyčius, jaunumą, žmonių naujumą, „šviežių vėją“ ir pan. Rezultatus galima matyti 1 lentelėje, kurioje pateikiami už Laisvės partiją balsavusių rinkėjų atsakymai, suskirstyti į penkias pagrindines kategorijas: programa ir vertybės, asmenybės (nuorodos į partijos pirmininkę ar kitus kandidatus), kompetencija (minima partijos arba jos narių kompetencija, išsilavinimas), partijos naujumas ir strateginis balsavimas (siekis, kad nelaimėtų tam tikros kitos partijos, rinkimasis geriausio iš blogiausių ir pan.).

Iš 1 lentelės matyti, kad naujumą kaip motyvą iš viso paminėjo 15 proc. LP rinkėjų. Tai yra antra pagal dažnumą motyvų gru-

²⁷ Ramonaitė, 2018, 171.

pė, tačiau ji gerokai nusileidžia dažniausiai grupei – programinių nuostatų ir (ar) vertybių paminėjimams. Į šią vertybių grupę pateko tokie atsakymai kaip „patiko partijos programa“, „geriausiai atitiko pažiūros“, „labiausiai atitiko vertybės“, „nes turėjo aiškias vertybines nuostatas“, „požiūris į žmogaus teises“, „LGBT teisių klausimai“ ir pan. Verta pažymėti, kad šioje kategorijoje gana dažnai buvo minimi žmogaus teisių klausimai, o kiti specifiniai LP programiniai akcentai gerokai rečiau, pavyzdžiui, marihuanos dekriminalizavimas paminėtas tik du kartus.

1 lentelė. Laisvės partijos rinkėjų minimi šios partijos pasirinkimo 2020 m. Seimo rinkimuose motyvai (proc.)*

Balsavimo už Laisvės partiją motyvas	Pirmas motyvas	Visi motyvai
Programa ir vertybės	45,8	51,6
<i>Neatsakė į klausimą</i>	<i>26,1</i>	<i>26,1</i>
Partijos naujumas	13,1	15,3
Kita (į kitas kategorijas netikę atsakymai)	5,2	5,2
Strateginis balsavimas	3,3	3,3
Kompetencija	3,3	3,3
Asmenybės (kandidatai, lyderė)	3,3	3,3
Iš viso	100,0	108,1**

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Pastabos:

* Šioje lentelėje naudojami nesverti duomenys.

** Kadangi kai kurie respondentai paminėjo daugiau negu vieną motyvą, antrame stulpelyje procentai viršija 100.

Duomenys rodo, kad abstraktus „permainų lūkestis“, kuris buvo būdingas LVŽS rinkėjams 2016 m., nėra toks dažnas motyvas tarp LP rinkėjų. Nors tam tikrą naujumo efektą galime įžvelgti ir LP atveju, panašu, kad šios partijos rinkėjams vertybinės jos nuostatos buvo gana svarbios, nes būtent tai jie dažniausiai minėjo kaip savo balsavimo motyvą. Kitaip tariant, negalima teigti, kad didžioji dalis šios

partijos rinkėjų pasirinko šią partiją dėl jos naujumo *nepaisant* jos vertybinių nuostatų.

Dar vienas būdas pasižiūrėti, ar Laisvės partija perėmė naujovių ieškančių rinkėjų balsus, yra panagrinėti rinkėjų persiskirstymą tarp 2016 ir 2020 m. Seimo rinkimų. Ankstesnės analizės rodė, kad naujosios partijos dažnai perima dalį balsų iš ankstesniuose rinkimuose dalyvavusios naujokės, net jei ji buvo visai kitokių politinių pažiūrų. Pavyzdžiui, 2012 m. net 24 proc. „Drąsos kelio“ rinkėjų 2008 m. buvo balsavę už Tautos prisikėlimo partiją²⁸.

2 lentelė. *Rinkėjų persiskirstymas tarp 2016 ir 2020 m. rinkimų (proc.)*

		Balsavo 2016							Iš viso (proc.)
		LSDP	TS-LKD	LVŽS	LRLS	kita partija	neatsakė, neatsimena	nebal- savo	
Balsavo 2020	LP	3,5	22,1	9,6	19,2	6,0	14,2	25,4	100
	TS-LKD	2,1	63,6	7,1	5,9	2,3	8,8	10,3	100
	LRLS	3,7	8,2	14,9	35,3	7,6	23,5	6,8	100
	LVŽS	8,2	0,3	62,7	1,3	5,8	13,4	8,3	100
	DP	0,8	0	11,5	2,5	33,1	19,9	32,2	100
	LSDP	64,3	1,7	15,5	1,6	2,3	11,7	2,9	100
Iš viso		11,1	25,4	21,9	8,4	7,2	13,3	12,8	100

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Kaip matyti iš 2 lentelės, daugiausia balsų – net ketvirtadalį – Laisvės partija gavo iš anksčiau nebalsavusių rinkimuose. Dalis jų – iš viso 7 proc. Laisvės partijos rinkėjų – tuo metu dar neturėjo balsavimo teisės. Kitus rinkėjus LP perviliojo iš kitų partijų – daugiausia iš Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) ir Liberalų sąjūdžio (LRLS). Verta pažymėti, kad beveik 10 proc. balsų LP gavo iš žmonių, ankstesniuose rinkimuose balsavusių už LVŽS.

²⁸ Ainė Ramonaitė, „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“, in *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, red. A. Ramonaitė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 61.

Tikėtina, jog būtent šie žmonės yra „naujovių medžiotojai“, nes LVŽS 2016 m. buvo matoma kaip permainų partija. Visgi jie sudaro santykinai nedidelę LP rėmėjų dalį.

3.2. Vertybių kaita per vieną Seimo kadenciją?

Iš ankstesnio poskyrio pamatėme, kad partijos propaguojamos vertybės ir programinės nuostatos LP rinkėjams, jų pačių teigimu, buvo svarbios. Tačiau, kaip minėta ankstesnėje dalyje, toks aiškinimas sukelia kitą dilemą: iš kur Lietuvoje atsirado tiek liberalių rinkėjų, jeigu ankstesni tyrimai rodė, kad liberalios nuostatos, ypač LGBT teisių klausimais, mūsų visuomenėje nėra plačiai paplitusios ir kad rinkėjai nėra linkę diferencijuoti partijų pagal ideologines nuostatas. Taigi šiame poskyryje pirmiausia patikrinsime, ar LP rinkėjai iš tiesų yra liberalesni nei kitų partijų rėmėjai, ir, jeigu taip, pažiūrėsime, ar ir kaip pakito Lietuvos gyventojų vertybinės nuostatos nuo ankstesnių Seimo rinkimų.

2020 m. porinkiminėje apklausoje turėjome iš „Manobalsas.lt“ klausimyno paimtą teiginį, kuriam Laisvės partijos kandidatai rinkimuose beveik vieningai pritarė²⁹ – „[T]os pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros“. Iš 3 lentelės galime matyti, kad LP rinkėjai šiuo klausimu nėra tokie vieningi kaip pati partija, tačiau pritarimo šiam teiginiui lygiu gerokai išsiskiria iš kitų partijų rėmėjų – su šiuo teiginiu visiškai sutiko 51 proc. LP rinkėjų, greičiau sutiko 16 proc., taigi iš viso beveik 70 proc. partijos šalininkų pritaria partijos pozicijai šiuo klausimu. Tarp visų didžiųjų partijų rinkėjų visiškai arba greičiau pritariančių šiam teiginiui buvo gerokai mažiau – apie 29 proc., o tarp visų gyventojų – apie 25 proc.

²⁹ 75 proc. Laisvės partijos kandidatų, atsakiusių į „Manobalsas.lt“ klausimyno klausimus, visiškai sutiko su šiuo teiginiu, dar 20 proc. greičiau sutiko. Iš viso į „Manobalsas.lt“ klausimyno klausimus atsakė 69, kandidatavusieji 2020 m. Seimo rinkimuose.

3 lentelė. Požiūris į vienalytes santuokas pagal balsavimą 2020 m. Seimo rinkimuose (eilučių proc.)

		Tos pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros					Iš viso (proc.)
		visiškai sutinku	greičiau sutinku	nei taip, nei ne	greičiau nesutinku	visiškai nesutinku	
Už kokią partiją balsavo 2020 m. Seimo rinkimuose	LP	51,2	16,0	12,6	9,6	10,6	100
	TS-LKD	17,3	20,3	13,1	21,4	27,9	100
	LRLS	11,6	14,6	20,3	19,7	23,8	100
	LVŽS	6	7,1	10,6	9,8	66,6	100
	DP	0	10,8	18,7	4,8	65,7	100
	LSDP	3,3	9,7	17,6	20,5	48,9	100
Iš viso		15,3	14,2	14,2	16,3	40,2	100

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Matome, kad bendras šiam teiginiui pritariančių žmonių procentas yra gerokai didesnis nei ankstesniais metais – 2019 m. porinkiminėje apklausoje analogiškam teiginiui visiškai arba greičiau pritarė 19 proc. visų nuomonę turinčių apklaustųjų, o 2016 m. panašiam, bet švelnesniam teiginiui apie vienalyčių porų partnerystės įteisinimą pritarė vos 11 proc. apklaustųjų. Viena vertus, šiems skirtumams tam tikros įtakos gali turėti respondentų atrankos būdas (2016 ir 2019 m. apklausos buvo atliktos tiesioginio interviu būdu taikant maršrutinę atranką, o 2020 m. – internetu ir telefonu, taikant atsitiktinių numerių atrinkimo techniką), be to, apklausas vykdė skirtingos agentūros (2016 m. „Baltijos tyrimai“, o 2019 ir 2020 m. „Norstat“), kurios turi skirtingas atrankos ir apklausos atlikėjų kontrolės procedūras³⁰. Kita vertus, kiti duomenys taip pat rodo Lietuvos visuomenės nuostatų kaitą šiuo klausimu. Pavyzdžiui, Europos ir Pasaulio vertybių tyrime respondentų klausama, su kokių grupių žmonėmis jie nenorėtų gy-

³⁰ Apie tai, kaip skirtingų agentūrų apklausose skiriasi apklausėjo efektai, žr. Ainė Ramonaitė, „Apklausėjo įtaka apklausų rezultatams Lietuvoje: trijų apklausų analizė“, *Filosofija, sociologija* 31, nr. 4 (2020): 365–377.

venti kaimynystėje. Pirmojoje apklausoje, vykusioje iš karto po nepriklausomybės atkūrimo, homoseksualus atsakymuose į šį klausimą minėjo net 87 proc. respondentų, o paskutinėje apklausoje, vykusioje 2018 m., homoseksualus paminėjo 58 proc. gyventojų (žr. 4 lentelę). Analogišką tendenciją rodo kitas to paties tyrimo kintamasis – atsakymas į klausimą, ar homoseksualizmas yra pateisinamas: pirmojoje apklausoje 85 proc. respondentų minėjo, kad homoseksualizmas niekada nepateisinamas, o paskutinėje apklausoje tokių respondentų buvo 47 proc. Kaip matyti iš 4 lentelės, per pastaruosius 30 metų vyko nuoseklus nuostatų pokytis liberalėjimo kryptimi.

4 lentelė. Lietuvos gyventojų nuostatų homoseksualų atžvilgiu kaita Europos / Pasaulio vertybių tyrimo duomenimis (proc.)

	1989–1993	1994–1998	1999–2004	2005–2009	2017–2020
Nenorėtų gyventi kaimynystėje su homoseksualais	87	77	68	66	58
Homoseksualizmas niekada nepateisinamas	85	68	71	63	47

Šaltinis: World Value Survey online analysis, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Kokios yra šios vertybių kaitos priežastys – atskiro tyrimo reikalaujantis klausimas, išeinantis už šio straipsnio ribų, tačiau verta pažymėti labai ryškiai amžiaus įtaką nuostatoms LGBT teisių klausimu. Kaip matyti iš 5 lentelės, pritariančių teiginiui, kad tos pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros, daugiausia yra tarp pačių jauniausių – 18–24 metų respondentų – beveik pusė jų visiškai sutiko su šiuo teiginiu. Šiek tiek vyresnių – 25–34 m. amžiaus grupėje visiškai sutinkančių su šiuo teiginiu jau yra perpus mažiau – 23 proc., o kitose amžiaus grupėse visiškai šios nuostatos palaikymas nesiekia net 10 proc. Tai leidžia spėti, jog nuostatų pokytį visuomenėje visų pirma lemia kartų kaita, o vertybiniai kartų skirtumai, savo ruožtu, gali būti susiję tiek

su postmaterialistine vertybine revoliucija³¹, tiek su medių vartojimo pokyčiais³².

5 lentelė. Požiūris į vienytes santuokas pagal amžiaus grupę (stulpelių proc.)

Tos pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros	Amžiaus grupė							Iš viso
	18–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75+	
Visiškai sutinku	49,4	23,4	9,0	6,6	4,8	1,0	0,0	12,3
Greičiau sutinku	14,3	17,1	15,0	9,8	8,0	12,7	5,9	12,4
Nei taip, nei ne	14,0	17,0	15,4	14,5	15,6	18,8	7,5	15,4
Greičiau nesutinku	6,8	9,6	17,1	16,8	24,9	15,9	19,7	15,9
Visiškai nesutinku	15,4	32,9	43,5	52,3	46,7	51,6	66,9	44,0
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Amžius, savo ruožtu, pats savaime buvo itin reikšmingas balsavimą už LP paaiškinantis veiksnys. Kaip matyti iš 6 lentelės, jauniausioje – 18–24 m. amžiaus grupėje už LP balsavo beveik 45 proc. didžiųjų partijų rinkėjų, 25–34 m. amžiaus grupėje – 37 proc., o kitose amžiaus grupėse šis procentas drastiškai mažėja. Verta pažymėti, kad LP šiuo požiūriu ryškiai skiriasi nuo Liberalų sąjūdžio – už LRLS 2020 m. rinkimuose daugiausia balsavo vidutinio ir vyresnio amžiaus – 45–74 m. – žmonės, nors 2016 m. rinkimuose jauniesi rinkėjai buvo linkę balsuoti būtent už LRLS³³.

³¹ Inglehart, 1997.

³² Ainė Ramonaitė, Amžius kaip nauja socialinė skirtis? Jaunimo nuostatų ir komunikacinės elgsenos analizė. Pranešimas, skaitytas „Lietuvos socialinių mokslų forume 2021“, 2021 m. birželio 12–13 d., Puvočiai.

³³ Ainė Ramonaitė, „Socialinė rinkėjų tapatybė ir partijų pasirinkimas: ar yra vietos skirčių politikai Lietuvoje?“, in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. M. Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 83.

6 lentelė. Balsavimas 2020 m. Seimo rinkimuose pagal amžiaus grupę (proc.)

2020 m. Seimo rinkimuose balsavo už	Amžiaus grupė							Iš viso
	18–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75+	
LP	44,9	36,7	12,9	7,6	5,1	3,7	0	12,3
TS-LKD	39,1	38,3	34,6	27,9	34,8	29,8	47,7	34
LRLS	2,5	3,2	9	11,1	13,2	10,7	6,8	9,2
LVŽS	11,2	9,3	23,0	21,2	21,8	31,8	21,8	22,1
DP	0	4,7	13,1	17,8	11,7	6,4	12,3	10,4
LSDP	1,3	7,7	7,4	14,4	13,3	17,6	11,4	12
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Atrodytų, kad partija, kuri remiasi vien jaunimo parama, turi gana menkas galimybes gerai pasirodyti rinkimuose, turint omenyje tradiciškai menką jaunimo rinkiminį aktyvumą³⁴. Visgi panašu, kad pastaruosiu metu kai kuriose Vakarų šalyse matyti beprecedentė jaunimo rinkiminio aktyvumo didėjimo tendencija³⁵ atėjo ir į Lietuvą. Oficiali Vyriausiosios rinkimų komisijos statistika rodo, kad, lyginant su 2016 m., rinkėjų nuo 18 iki 24 m. ir nuo 25 iki 34 m. rinkiminis aktyvumas didėjo ir pasiekė atitinkamai 39 ir 40 proc., o vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimas tuo pat metu mažėjo (nors vis dar išliko didesnis nei jauniausių amžiaus grupių)³⁶. Tokia tendencija suteikė jaunimo balsams didesnę lyginamąją svorį, palyginti su ankstesniais Seimo rinkimais.

Apibendrinant – šiame poskyryje pateikti duomenys rodo, kad per pastaruosius ketverius metus Lietuvos visuomenės nuostatos LGBT teisių klausimu gerokai pakito į liberalumo pusę ir pagrindinis

³⁴ Rūta Žiliukaitė, „Kas Lietuvoje (ne)balsuoja? Dalyvavimo rinkimuose veiksniai“, in *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, red. A. Ramonaitė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 65–89.

³⁵ James Sloam ir Matt Henn, *Youthquake 2017: The Rise of Young Cosmopolitans in Britain* (Cham: Palgrave, 2019).

³⁶ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. 2020 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų apžvalga, 2020-11-23, https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=27763, 2021 08 09.

šios kaitos variklis yra žmonės iki 35 m., ypač jauniausioji rinkėjų grupė – žmonės iki 24 m. Ankstesni skaičiavimai rodė, kad per vieną Seimo kadenciją dėl natūralios kartų kaitos pasikeičia maždaug 7 proc. rinkėjų³⁷ – netgi daugiau nei reikia naujai partijai pereiti per rinkiminį barjerą, jeigu naujosios kartos rinkiminis aktyvumas būtų toks pat kaip vyriausios kartos. Visgi vien šiuo veiksniu – nauja rinkėjų karta – LP fenomeno negalime paaiškinti, nes jaunimo aktyvumas vis tiek išliko santykinai mažesnis nei vidurkis, o partija rinkimuose surinko net 9 proc. rinkėjų balsų. Kitame poskyryje patikrinsime dar vieną LP sėkmės aiškinimo versiją – rinkėjų vertybinio persiskirstymo hipotezę.

3.3. Rinkėjų vertybinis persiskirstymas

Iki šiol politologų analizės rodė, kad Lietuvos rinkėjai nepasižymėjo ideologiniu balsavimu – jų nuostatos tradicinėje ekonominės kairės–dešinės ir moralinio konservatyvumo–liberalumo skalėse menkai derėjo tarpusavyje ir nediferencijavo partinių preferencijų (tiesa, verta paminėti, kad LRLS rinkėjai sudarė šiokią tokią išimtį – 2016 m. rinkimuose jie buvo kiek labiau pasislinkę į liberalumo pusę tiek ekonominėje, tiek moralinio konservatyvumo–liberalumo dimensijoje)³⁸. Tačiau ar tai reiškia, kad Lietuvos rinkėjai negeba mąstyti ideologiškai³⁹, ar tiesiog tai, kad Lietuvos partijos neakcentavo ideologinių nuostatų, o bandė orientuotis į platų elektoratą ir konkuruoti akcentuodamos kitus dalykus – sąžiningumą, kompetenciją, nuostatas Rusijos atžvilgiu ar pan.? Kaip minėta teorinėje dalyje, LP įkūrėjai pristatė naująją partiją kaip ideologinę „grynintoją“, akcentuodami savo angažavimąsi liberalioms vertybėms ir kritikuodami senąsias

³⁷ Ainė Ramonaitė, „Ar Lietuvos rinkėjas prognozuojamas?“ in *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, red. A. Ramonaitė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla), 279.

³⁸ Ramonaitė ir Jastramskis, 2014; Ramonaitė, 2020.

³⁹ Philip E. Converse, „The Nature of Belief System in Mass Publics“, in *Ideology and Discontent*, ed. D. Apter (New York: Free Press, 2014), 206–261.

liberalias partijas kaip nepakankamai ištikimas liberalizmo ideologijai. Šiame poskyryje pažiūrėsime, ar naujos ideologinės partijos įėjimas į „rinkiminę rinką“ pakeitė Lietuvos rinkėjų pasirinkimo logiką.

2020 m. porinkiminės apklausos klausimyne buvo net šeši klausimai, paimti iš klausimyno „Manobalsas.lt“, skirti matuoti pažiūras moralinio konservatyvumo–liberalumo dimensijoje. Atlikus faktoringę analizę paaiškėjo, kad visi jie, išskyrus vieną (apie bausmių griežtimumą nusikaltėliams) sukrinta į vieną faktorių (žr. 7 lentelę) ir būtent trys su LP siejami klausimai – vienalyčių asmenų santuokos, marihuanos legalizavimas ir smėlio paplūdimio Lukiškių aikštėje įrengimas – geriausiai koreliuoja su šiuo faktoriumi. Prasčiausiai koreliuoja klausimas dėl abortų – jo faktoriaus krūvis siekia tik 0,44. Šis klausimas Vakaruose laikomas svarbiu konservatyvumo–liberalumo rodikliu, tačiau Lietuvoje ši tema 2020 m. Seimo rinkimuose nebuvo politizuojama, turbūt todėl jo koreliacija su kitais kintamaisiais yra prastesnė.

7 lentelė. *Konservatyvumo–liberalumo indekso komponentų faktoriaus krūviai*

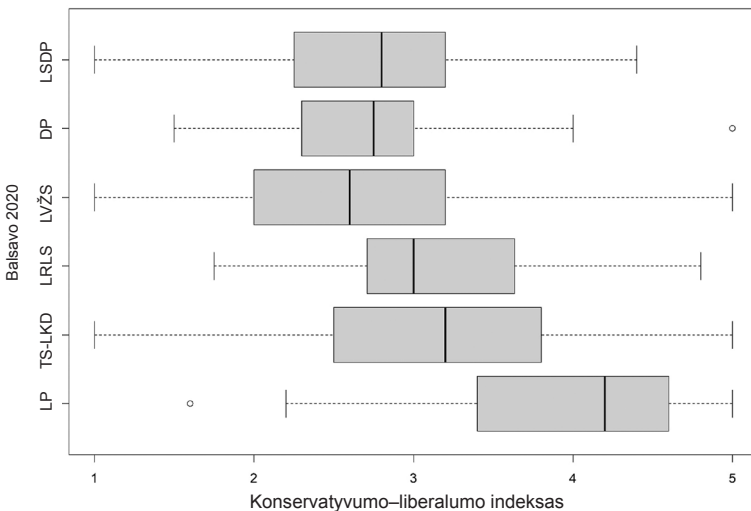
Konservatyvumo–liberalumo indekso komponentai	Faktoriaus krūvis
Tos pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros	0,752
Marihuanos vartojimas laisvalaikio tikslais turi būti legalizuotas	0,712
Vilniaus savivaldybė turi teisę Lukiškių aikštėje įrengti smėlio paplūdimį, net jei tai nevienareikšmiškai vertinama visuomenėje	0,656
Lietuvoje išduodamuose asmens dokumentuose turėtų būti leidžiama rašyti nelietuviško raidyno raides (pvz., „w“, „x“ ir „q“)	0,594
Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto	0,437

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Siekiant pamatuoti skirtingų partijų rinkėjų liberalumo lygį, šie penki kintamieji buvo sujungti į vieną konservatyvumo–liberalumo indeksą, kurio didesnės reikšmės atspindi didesnę liberalumą. Skalės patikimumo Cronbacho alfa rodiklis nėra itin didelis (0,68), bet

pakankamas⁴⁰. Analizė rodo, kad, pašalinus bet kurį iš kintamųjų, Cronbacho alfa reikšmė nepagerėja, todėl buvo palikti visi penki indekso komponentai.

Kaip matyti iš 1 pav., didžioji dalis (pilka „dėžutė“ grafike nurodo 50 proc. reikšmių išsibarstymą) visų partijų rinkėjų spiečiasi aplink vidutinę indekso reikšmę (3), išskyrus LP rinkėjus, kurių dauguma atsiduria liberalumo, o ne konservatyvumo pusėje. Matome, kad LP rinkėjų indekso medianinė reikšmė (žymima tamsia linija dėžutės viduryje) viršija keturis ir yra gerokai atitolusi nuo kitų partijų rinkėjų medianos. Tai patvirtina, kad LP rinkėjai iš tiesų išsiskiria savo liberalumu ne vien LGBT teisių, bet ir kitais klausimais. Arčiausiai jų pagal pažiūras yra TS-LKD ir LRLS rinkėjai, o toliausiai – LVŽS rėmėjai, tačiau skirtumai tarp kitų partijų yra gerokai mažesni.

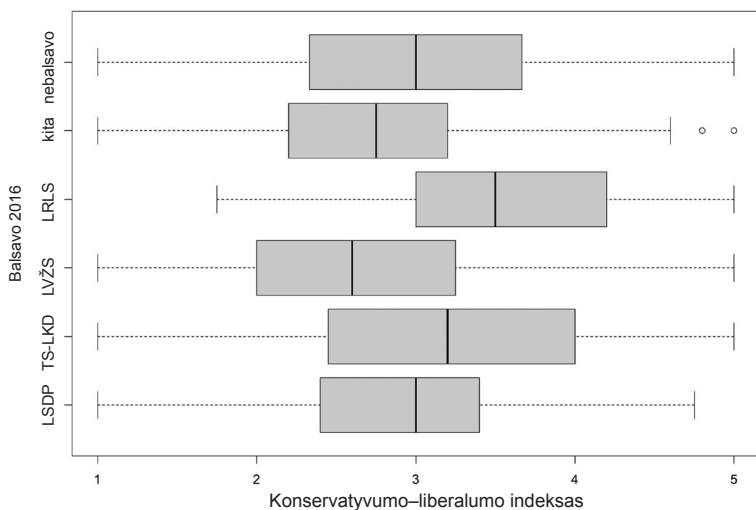

1 pav. Rinkėjų pozicijų sklaida pagal konservatyvumo–liberalumo indekso reikšmes ir balsavimą 2020 m. Seimo rinkimuose

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

⁴⁰ Paprastai laikoma, kad 0,6–0,7 Cronbacho alfa rodiklis yra pakankamas, o 0,8 ir didesnis – labai geras.

Žvelgiant į grafiką kyla klausimas, kur šie liberalieji rinkėjai buvo ankstesniais metais, kai ideologinės nuostatos nediferencijavo partijų pasirinkimo. (Žinoma, kaip minėta prieš tai, dalis LP rėmėjų yra visiškai nauji rinkėjai, anksčiau neturėję rinkimų teisės, tačiau jie sudaro tik nedidelę LP elektorato dalį.) Iš 2 pav. galime matyti, kaip to paties konservatyvumo–liberalumo indekso reikšmės pasiskirsto pagal respondentų balsavimą 2016 m. Seimo rinkimuose (2020 m. porinkiminėje apklausoje buvo klausama ne tik už ką respondentai balsavo 2020 m., bet ir už ką balsavo ankstesniuose Seimo rinkimuose, būtent šis kintamasis čia ir naudojamas). Matome, jog šiame grafike šiek tiek didesniu liberalumu išsiskiria balsavusieji už LRLS, tačiau šis skirtumas yra gerokai mažesnis nei LP rinkėjų atveju 1 pav. – LRLS rinkėjų mediana tik šiek tiek viršija tris balus.

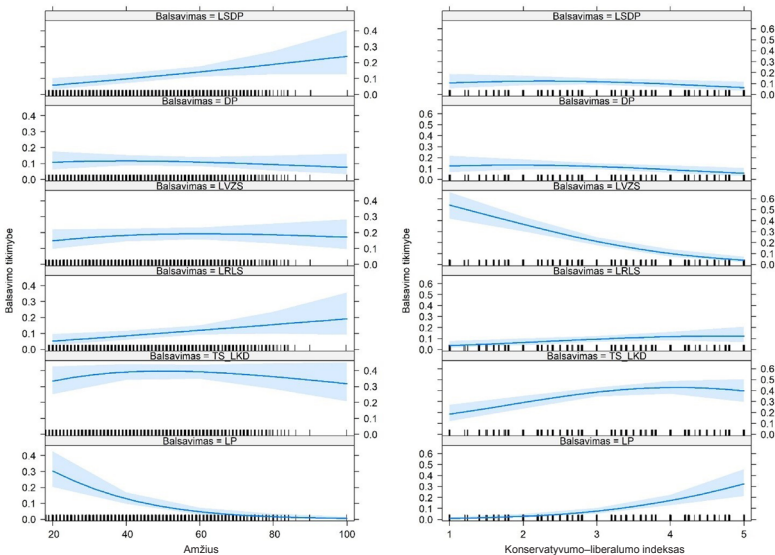

2 pav. Rinkėjų pozicijų sklaida pagal konservatyvumo–liberalumo indekso reikšmes (2020 m.) ir jų balsavimą 2016 m. Seimo rinkimuose

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

Palyginę 1 ir 2 pav., galime aiškiai matyti, kad 2020 m. Seimo rinkimuose ne tik įvyko vertybinis rinkėjų persiskirstymas – liberalieji rinkėjai nuo LRLS persimetė prie LP, bet ir vertybinė liberaliųjų rinkėjų konsolidacija, kai viena partija sutraukė liberalius rinkėjus, anksčiau balsuodavusius už skirtingas partijas. Kitaip tariant, Laisvės partijos kaip „ideologinės grynintojos“ strategija pasiteisino – užuot išskaidžiusi liberaliųjų rinkėjų balsus, kaip buvo pranašaujama prieš rinkimus, ji kaip tik konsolidavo juos, atitraukdama nuo kitų partijų, įskaitant ir savo giminišką partiją, nuo kurios atskilo – Liberalų sąjūdį.

Atlikta daugianarė logistinė regresinė analizė (grafinį jos rezultatų atvaizdavimą žr. 3 pav., o regresijos modelio įverčius žr. priede) rodo, kad vien tik amžiaus ir konservatyvumo–liberalumo indekso kintamieji regresijos modelyje leidžia teisingai atspėti 42 proc. LP rinkėjų, kai nulinis modelis visus rinkėjus priskiria TS-LKD (gausiausiai

3 pav. Daugianarės logistinės regresijos rezultatai: balsavimo už šešias didžiausias partijas tikimybė

Šaltinis: 2020 porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa.

kategorijai). Verta pažymėti, kad šis modelis gana neblogai diferencijuoja LP ir LVŽS rinkėjus (nuspėja atitinkamai 42 ir 37 proc.), bet visai nepadeda atpažinti DP, LRLS ir LSDP rinkėjų (0 teisingai nuspėtų atvejų). Tai rodo, kad būtent LP ir LVŽS atsiduria skirtinguose naujai išryškėjusios vertybinės skirties poliuose, o kitos partijos šios skirties savo elektoratui mobilizuoti neišnaudoja.

Verta pažymėti ir tai, kad, įtraukus į regresinę analizę liberalumo–konservatyvumo indeksą, amžius išlieka statistiškai reikšmingas kintamasis, turintis savarankišką poveikį tikimybei balsuoti už LP (žr. 3 pav.), nors amžius ir konservatyvumo–liberalumo indeksas koreliuoja tarpusavyje (Pearsono $R = 0,35$). Tai reiškia, kad vertybinis liberalumas nėra vienintelė priežastis, kodėl už šią partiją balsavo būtent jauni žmonės. Tam įtakos galėjo turėti kiti veiksniai – jaunatviškas partijos įvaizdis, naudotos komunikacinės priemonės ir kt., tačiau tai jau kito tyrimo reikalaujantis klausimas.

Išvados

Šiame straipsnyje analizuotas daug ką nustebinusios 2020 m. Seimo rinkimų naujokės Laisvės partijos sėkmės fenomenas. Šios partijos, atvirai reiškusios liberalias vertybines nuostatas tokiose jautriose srityse kaip LGBT teisės, rinkiminė strategija kertasi su prieš tai kitų partijų naudota sėkmės formule – taikytis į medianinį rinkėją, accentuojant partijos naujumą, bet ne išskirtines vertybines nuostatas. Šiame straipsnyje buvo bandoma atrasti LP sėkmės priežastis, tikrinant kelis skirtingus aiškinimus – partijos naujumo, vertybių kaitos ir vertybinio persiskirstymo.

Analizė parodė, kad naujumo efektas pridėjo Laisvės partijai balsų – daugiau kaip dešimtadalis partijos rinkėjų teigia už šią partiją balsavę būtent tikėdamiesi „šviežio vėjo“ Lietuvos politikoje, o dalis jų teigė prieš tai balsavę už ideologiškai gana skirtingą LVŽS. Visgi didžioji dalis LP elektorato teigia balsavę už šią partiją būtent dėl vertybinių priežasčių. Ir iš tiesų – analizė parodė, kad šios partijos rėmėjai yra gerokai liberalesni nei kitų partijų rinkėjai, įskaitant ir

LP pirmtakę, o dabar konkurentę – Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdį.

Šis atradimas gerokai stebina, nes iki šiol Lietuvos rinkėjai nepasižymėjo nei vertybiniu liberalumu, nei ideologiniu balsavimu apskritai. Šiame straipsnyje atlikta analizė atskleidė, kad Lietuvos rinkėjų pasirinkimo logika 2020 m. Seimo rinkimuose iš tiesų pasikeitė – vertybinė konservatyvumo–liberalumo ašis tapo reikšminga skirtimi, lemiančia partines preferencijas ir rinkėjų persiskirstymą. Tiesa, šios vertybinės takoskyros pradžia užčiuopė jau M. Jastramskis – analizuodamas 2019 m. prezidento rinkimus jis konstatavo, kad nuostatos vienalyčių santuokų atžvilgiu buvo reikšmingai susijusios su tikimybe balsuoti už I. Šimonytę ir S. Skvernelį prezidento rinkimuose⁴¹, taigi panašu, kad ši skirtis ima įsitvirtinti Lietuvos partinėje sistemoje.

Straipsnyje taip pat buvo keliamas klausimas, kaip Lietuvoje atsirado pakankamai nemažas kiekis liberalių pažiūrų žmonių, ypač tokiu klausimu kaip LGBT teisės, jei anksčiau ši tema buvo „tabu“ daugeliui politikų dėl visuomenėje akivaizdžiai dominuojančių konservatyvių nuostatų. Duomenys atskleidė, kad pastaraisiais metais nuostatos šiuo klausimu reikšmingai keitėsi liberalėjimo kryptimi, o šis pokytis, panašu, labiausiai susijęs su kartų kaita. Atrodo, kad Lietuvoje vyksta kažkas panašaus į vadinamąjį „youthquake“ – jaunimo sukeltą „žemės drebėjimą“ – „reikšmingą kultūrinį, politinį ar socialinį pokytį, kylantį iš jaunų žmonių veiksmų ar įtakos“⁴². Būtent toks „žemės drebėjimas“ ištiko Jungtinę Karalystę 2017 m. parlamento rinkimuose, kur amžius pirmą kartą tapo svarbesniu rinkimines preferencijas aiškinančiu veiksniu už klasę.

Gali būti, kad šios tendencijos iš pagrindų pakeis Lietuvos partinę sistemą, kurioje iki šiol buvo aktuali tik viena vertybinė skirtis – požiūrio į sovietmetį ir Rusiją⁴³, ir padarys ją gerokai panašesnę į vakarietišką. Kitaip tariant, panašu, kad Vakaruose pastaruoju metu

⁴¹ Mažvydas Jastramskis, „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“, *Politologija* 97, nr. 1 (2020): 8–41.

⁴² Cituota iš Sloam ir Henn, p. 1.

⁴³ Ramonaitė, 2020.

įsisiūbavę kultūriniai karai jau pasiekė Lietuvą ir persikelia į Lietuvos partinę sistemą. Kol kas sunku pasakyti, ar ši naujoji vertybinė dimensija išstums, ar papildys senąją vertybinę skirtį – tai priklausys ne tik nuo visuomenės nuostatų kaitos, bet ir nuo partijų strateginių sprendimų. Kaip parodė šiame straipsnyje pateikiama analizė, rinkėjai reaguoja į partijų duodamus signalus ir atitinkamai keičia savo balsavimo logiką.

Literatūra

- Auers, Dainis. „Populism and Political Party Institutionalisation in the Three Baltic States of Estonia, Latvia and Lithuania“. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 11, nr. 3 (2018): 341–355. <https://doi.org/10.1007/S40647-018-0231-1>
- Clark, D. Terry ir Nerijus Prekevičius. „Explaining the 2000 Lithuanian Parliamentary Elections: An Application of Contextual and New Institutional Approaches“. *Slavic Review* 62, 3 (2003): 548–569.
- Converse, E. Philip. „The Nature of Belief System in Mass Publics“. Knygoje *Ideology and Discontent*, redaguotoje D. Apter (206–261). New York: Free Press, 1964.
- Degutis, Mindaugas. „Seimo rinkimai 2000: nauji Lietuvos rinkėjo portreto bruožai“. Knygoje *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, sudarytoje A. Jankausko (9–22). Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2001.
- Downs, Anthony. *The Economic Theory of Democracy* (130). HarperCollins Publishers, 1957.
- Hanley, Sean ir Allan Sikk. „Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-Establishment Reform Parties in Eastern Europe“. *Party Politics* 22, nr. 4 (2016): 522–533. <https://doi.org/10.1177%2F1354068814550438>
- Inglehart, Ronald. *Modernization and Postmodernization in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Inglehart, Ronald ir Chirstian Welzel. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Jastramskis, Mažvydas. „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“. *Politologija* 97, nr. 1 (2020): 8–41. <https://doi.org/10.15388/Polit.2020.97.1>
- Jastramskis, Mažvydas ir Ainė Ramonaitė. „Lithuania: Political Developments and Data in 2019“. *European Journal of Political Research Political Data Yearbook* 59, nr. 1 (2020): 234–244. <https://doi.org/10.1111/2047-8852.12285>
- Jastramskis, Mažvydas ir Ainė Ramonaitė. „2019 m. porinkiminės tiesioginės ir internetinės apklausos rezultatų palyginimas: metodologiniai aspektai“, skaitytas internetiniame seminare „Apklausų kokybė Lietuvoje ir iššūkiai COVID-19 situacijoje“, 2020 m. birželio 18 d. per „Zoom“ platformą.

- Jonutis, Karolis „Ernesto Laclau populizmo teorija ir jos operacionalizacija: politinės partijos „Drąsos kelias“ atvejais“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 43, nr. 2 (2018): 43–70. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2018.2.2>
- Jurkynas, Mindaugas. „Change in a Time of Pandemic: The 2020 Parliamentary Elections in Lithuania“. *Journal of Baltic Studies*, 52, nr. 2 (2021): 269–278. <https://doi.org/10.1080/01629778.2021.1901754>
- Kavaliauskaitė, Jūratė. „Tautos prisikėlimo partija ženklo tikrovės akivaruose“. Knygoje *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, sudarytoje A. Ramonaitės (248–306). Vilnius: Versus aureus, 2009.
- Klumbytė, Neringa. „Of Power and Laughter: Carnavalesque Politics and Moral Citizenship in Lithuania“. *American Ethnologist* 41, nr. 3 (2014): 473–490.
- Krištopaitytė, Eglė. „Isteigta liberali Laisvės partija: pirmininke išrinkta Aušrinė Armonaitė“. *15min.lt*, 2019 m. birželio 1 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prasidejo-steigiamasis-laisves-partijos-suvaziavimas-dalyviai-nori-isingirsti-jaunimo-balsa-56-1152802?copied>
- Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. 2020 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų apžvalga, 2020-11-23. https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=27763, 2021 08 09.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija. „Nuo šeštadienio karantinas visoje šalyje“, 2020 m. lapkričio 20 d. <https://koronastop.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sestadienio-karantinas-visoje-salyje?>, 2021 08 09.
- Lucardie, Paul. „Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties“. *Party Politics* 6, nr. 2 (2000): 175–185. <https://doi.org/10.1177%2F135406880006002003>
- Mažylis, Liudas, Ingrida Unikaitė ir Bernaras Ivanovas. „The Rise in Popularity of the Lithuanian Political Party „Drąsos kelias“. *Baltic Journal of Law & Politics* 6, nr. 1 (2013): 63–88. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2013-0004>
- Meyer, John, John Boli, George Thomas ir Francisco Ramirez. „World Society and the Nation-State“. *American Journal of Sociology* 103, nr. 1 (1997): 144–181.
- Novagrockienė, Jūratė. „Seimo rinkimai 2000: partinės sistemos evoliucija ar transformacija?“ Knygoje *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, sudarytoje A. Jankausko (51–61). Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2001.
- Ramonaitė, Ainė. „Ar Lietuvos rinkėjas prognozuojamas?“ Knygoje *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, redaguotoje A. Ramonaitės (261–179). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Ramonaitė, Ainė. „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“. Knygoje *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, redaguotoje A. Ramonaitės (45–64). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Ramonaitė, Ainė. „Socialinė rinkėjų tapatybė ir partijų pasirinkimas: ar yra vietos skirčių politikai Lietuvoje?“ Knygoje *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų knių problema Lietuvos politikoje*, redaguotoje M. Jastramskio (71–96). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.

- Ramonaitė, Ainė. „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos sėkmės paslaptis: vertybinė niša ar „viltinasis rinkėjas“?“ Knygoje *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, redaguotoje M. Jastramskio (153–176). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Ramonaitė, Ainė et al. Porinkiminė apklausa, 2016 m. lapkritis–gruodis = Post-Election Survey, November – December 2016: LiDA [platintojas], 2020. (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016). (RS: Rinkimų studijos). Prieiga per: www.lidata.eu/data/quant/LiDA_RS_0326
- Ramonaitė, Ainė. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Ramonaitė, Ainė ir Mažvydas Jastramskis. „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“. Knygoje *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, redaguotoje A. Ramonaitės (126–144). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Ramonaitė, Ainė. „Apklausoje įtaka apklausų rezultatams Lietuvoje: trijų apklausų analizė“. *Filosofija, Sociologija* 31, nr. 4 (2020): 365–377.
- Ramonaitė, Ainė. „Mapping the Political Space in Lithuania: The Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“. *Journal of Baltic Studies* 51, nr. 4 (2020): 477–496. <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1792521>
- Ramonaitė, Ainė. „Amžius kaip nauja socialinė skirtis? Jaunimo nuostatų ir komunikacinės elgsenos analizė“, pranešimas, skaitytas „Lietuvos socialinių mokslų forumo 2021“, 2021 m. birželio 12–13 d., Puvočiai.
- Roberts, Louisa. „Changing Worldwide Attitudes toward Homosexuality: The Influence of Global and Region-Specific Cultures, 1981–2012“. *Social Science Research* 80 (2019): 114–131. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.12.003>
- Sikk, Allan. „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“. *Party Politics* 18, nr. 4 (2012): 465–486. <https://doi.org/10.1177/0951354068810389631>
- Sikk, Allan. *Highways to Power: New Party Success in Three Young Democracies* (PhD dissertation. Tartu University Press, 2006).
- Sikk, Allan. „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe“. *European Journal of Political Research* 44, nr. 3 (2005): 391–412. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00232.x>
- Skirkevičius, Paulius. (2021). „Visos skirtingos, bet tuo pačiu panašios – naujų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“. *Politologija* (spausdinama).
- Sloam, James ir Matt Henn. *Youthquake 2017: The Rise of Young Cosmopolitans in Britain*. Cham: Palgrave, 2019.
- Žiliukaitė, Rūta. „Kas Lietuvoje (ne)balsuoja? Dalyvavimo rinkimuose veiksniai“. Knygoje *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, redaguotoje A. Ramonaitės (65–89). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

Priedas

Balsavimo už šešias didžiąsias partijas daugianarės logistinės regresijos rezultatai (referentinė kategorija – balsavimas už LP)

	R	SE	Exp(B)
TS-LKD			
Konstanta	1,345	0,905	3,838
Amžius	0,051***	0,010	1,052
Konservatyvumo–liberalumo indeksas	–0,715***	0,177	0,489
LRLS			
Konstanta	–1,232	1,165	0,292
Amžius	0,068***	0,013	1,070
Konservatyvumo–liberalumo indeksas	–0,602***	0,226	0,548
LVŽS			
Konstanta	3,146***	0,978	23,241
Amžius	0,053***	0,011	1,054
Konservatyvumo–liberalumo indeksas	–1,557***	0,203	0,211
DP			
Konstanta	1,507	1,086	4,511
Amžius	0,047***	0,012	1,048
Konservatyvumo–liberalumo indeksas	–1,103***	0,220	0,332
LSDP			
Konstanta	0,225	1,094	1,253
Amžius	0,069***	0,012	1,071
Konservatyvumo–liberalumo indeksas	–1,033***	0,218	0,356
Nagelkerke'ės R^2 0,25			

* p < 0,05
 ** p < 0,01
 *** p < 0,001.

*Balsavimo už šešias didžiausias partijas daugianarės
logistinės regresijos klasifikacinė lentelė*

Esami atvejai	Spėjami atvejai						Teisingai suklasifikuota (proc.)
	LP	TS-LKD	LRLS	LVŽS	DP	LSDP	
LP	64	82	0	5	0	0	42,4
TS-LKD	59	321	0	92	0	0	58
LRLS	5	109	0	9	0	0	0
LVŽS	4	93	0	57	0	0	37
DP	1	29	0	10	0	0	0
LSDP	3	64	0	26	0	0	0